

نشاط اجتماعی منتظران در نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری علیه السلام

غلامحسین گرامی^۱

چکیده

«نشاط اجتماعی» یکی از مفاهیم بسیار مهم در حوزه روان‌شناسی اجتماعی است که موجب پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و پیشرفت فرد و جامعه به سوی کمال مطلوب است. نظریه پردازان اجتماعی، عوامل متعددی برای نشاط اجتماعی بر می‌شمارند که مهم‌ترین آن‌ها «مشارکت اجتماعی»، «احساس رضایتمندی» و «احساس امیدواری» است. سؤال اصلی پژوهش پیش‌رو آن است که از دیدگاه مقام معظم رهبری میان انتظار حقیقی و نشاط اجتماعی چه رابطه‌ای وجود دارد. از منظر ایشان، انتظار حقیقی موجب تحقق هرچه بیش‌تر عوامل سه‌گانه نشاط اجتماعی خواهد شد. میل به ایجاد تغییرات اجتماعی، حضور فعال در جامعه سیاسی، توجه به حضور ولی عصر علیه السلام و احساس خشنودی به دلیل حرکت در جهت اهداف والا و احساس امیدواری در جامعه منتظر نسبت به تحقق آینده‌ای روشن برای نوع بشر؛ از ویژگی‌های جامعه منتظر است که بر تحقق عوامل سه‌گانه نشاط اجتماعی مؤثرند. تحقیق حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و براساس منابع کتابخانه‌ای انجام شده و تاکنون نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری با این نگاه مورد توجه قرار نگرفته است.

واژگان کلیدی: نشاط اجتماعی، نظریه انتظار، آیت الله خامنه‌ای، مشارکت اجتماعی، رضایتمندی،

امیدواری.

۱. مقدمه

جدال بین حق و ناحق، عدالت و ظلم، نیکی و بدی و ایمان و کفر، قدمتی به اندازه تاریخ بشر دارد و شاید بتوان گفت در اکثر موارد جبهه باطل بر حق غلبه داشته و در موارد اندکی مؤمنان و عدالت‌جویان حاکمیت یافته‌اند. از همین رو، اعتقاد به ظهور انسان عدالتخواه و قدرتمندی که بتواند ریشه ظلم را از جای بر کند و پاکی و درستی را در سراسر عالم حکم فرما کند؛ نه تنها بین پیروان ادیان بزرگ و کوچک که گاهی در میان عدالتخواهان غیر متدین هم وجود داشته است و می‌توان گفت این اعتقادی فطری است که البته این جهت موضوع نیازمند بحث مستقلی است.

بدیهی است در مورد ابعاد و چگونگی اعتقاد به منجی انسان‌ها، دیدگاه یکسانی بین ادیان وجود ندارد. در دین اسلام مسئله قیام مهدی آخرالزمان، امری پذیرفته شده بین همه مذاهب است؛ زیرا آیات و روایات متعدد بر آن تأکید کرده‌اند. در طول تاریخ اسلام دو نوع نگاه به مسئله انتظار وجود داشته است: در یکی به صبر، توسل، تضرع، تحمل ظلم و سکوت تا زمان ظهور توصیه می‌شود و در دیگری (در نقطه‌ای کاملاً مخالف) بر مبارزه با ظلم، عدالتخواهی، دستگیری محرومان و حرکت و تلاش برای فراهم آمدن زمینه‌های ظهور تأکید می‌شود. نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری از نوع دوم است؛ به این معنا که ایشان ضمن طرح و رد معانی انحرافی انتظار (بیانات در دیدار معلمان و کارگران، ۶۹/۲/۱۱؛ قشرهای مختلف مردم ۸۱/۷/۳۰ و روز نیمه شعبان، ۸۷/۵/۲۷)؛ تأکید دارند جامعه منتظر جامعه‌ای است امیدوار (بیانات رهبری به مناسبت نیمه شعبان، ۸۷/۵/۲۷)؛ پویا و تلاش‌گر در جهت اهداف والای حضرت (بیانات در جمع پرسنل نیروی هوایی، ۷۷/۱۱/۱۹)؛ مجاهدت در راه اصلاح جامعه (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۴/۱۰/۱۷)؛ ظلم‌ستیز و مبارز علیه استکبار جهانی (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۶۷/۱/۱۲) و دارای همت بالای اجتماعی (بیانات در مراسم روضه امام حسن عسکری علیه السلام، ۸۲/۲/۲۰) و در یک کلمه زمینه‌ساز ظهور حضرت (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۶/۹/۲۵). ایشان می‌فرمایند: «انتظار یک عمل است، یک آماده‌سازی است یک تقویت انگیزه در دل و درون است. یک نشاط، تحرك و پویایی است در همه زمینه‌ها» (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۴/۶/۲۹).

نشاط اجتماعی؛ همان گونه که در ادامه تحقیق خواهد آمد، بنابر تعریفی که جامعه شناسان و روان شناسان اجتماعی ارائه کرده اند، عامل محرک و انگیزه بخش جامعه برای حرکت به سوی کمال است. نشاط با شادی که حالتی احساسی منفعلانه و زودگذر است، تفاوت دارد. جامعه‌ای که دارای نشاط است، شاخصه‌هایی مانند فعالیت، پویایی، هدفمندی، امیدواری به آینده، رضایتمندی از زندگی، دارای مشارکت اجتماعی در سطح بالا را داراست. گرچه صاحب نظران عوامل متعددی را بر تحقق نشاط اجتماعی مؤثر دانسته اند؛ از میان آن‌ها سه عامل از همه مهم تر است که عبارتند از: «مشارکت اجتماعی»، «احساس امیدواری» و «احساس رضایتمندی» (شریف زاده، ۱۳۹۶: ص ۱۶؛ کیا و امیری، ۱۳۹۲: ص ۱۳۹ و هزار جریبی و دست افشان، ۱۳۸۸: ص ۱۱۹). در ادامه توضیح بیش تری در این زمینه خواهد آمد.

چنانچه از سویی مباحث روان شناسان اجتماعی درباره نشاط اجتماعی و عوامل آن را مورد تحلیل قرار دهیم و از سوی دیگر بیانات مقام معظم رهبری درباره جامعه منتظران حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را بررسی کنیم؛ در می یابیم با دیدگاهی که مقام معظم رهبری درباره جامعه منتظران ارائه می فرمایند، چنین جامعه‌ای ویژگی‌ها و شاخصه‌هایی را که جامعه شناسان برای جامعه با نشاط تعریف می کنند، واجد هستند و جامعه منتظر از دیدگاه ایشان دارای نشاط اجتماعی است.

از نکات بسیار جالب توجه در فرموده‌های ایشان، آن است که در موارد متعددی در معرفی جامعه منتظر از واژه «نشاط» استفاده کرده اند (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۴/۱۰/۱۶؛ بیانات در دیدار مسئولان مراسم ارتحال استاد علامه محمدتقی جعفری، ۷۷/۹/۱۵ و بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۴/۶/۲۹) که این امر نشان دهنده دقت ایشان در کاربرد صحیح و دقیق واژه هاست.

بر اساس یافته‌های مقاله حاضر، از دیدگاه مقام معظم رهبری، انتظار حقیقی با نشاط توأم است و جامعه منتظر باید جامعه‌ای با نشاط، به معنای دقیق آن، دارای مشارکت اجتماعی، امیدوار به آینده و رضایتمند از زندگی، باشد.

تحقیق حاضر بر اساس منابع روان شناسی، جامعه شناسی و بیانات مقام معظم رهبری انجام شده است. با بررسی‌های انجام شده در نمایه نشریات علمی و منابع کتابخانه‌ای معلوم شد

پیش از این پژوهش، درباره نشاط اجتماعی منتظران در نظریه انتظار از دیدگاه مقام معظم رهبری تحقیقی صورت نگرفته است. در این مقاله ابتدا به مفهوم واژگانی و اصطلاحی «انتظار» و دو رویکرد کاملاً متفاوت به آن اشاره‌ای می‌شود و پس از آن، مقوله نشاط اجتماعی از دیدگاه روان‌شناسان و جامعه‌شناسان بررسی و تحلیل خواهد شد و در بخش اصلی تحقیق با تطبیق هر کدام از عوامل نشاط اجتماعی در فرموده‌های مقام معظم رهبری درباره ویژگی‌های جامعه منتظر، معلوم می‌شود جامعه منتظر از دیدگاه ایشان باید جامعه‌ای با نشاط باشد.

۲. انتظار و دو دیدگاه متفاوت

«انتظار»، مصدر باب افتعال از ماده «نظر» و در لغت به معنای چشم به راه بودن و نگران بودن است (حسینی زبیدی، ۱۹۸۰: ج ۷، ص ۵۳۹) و نیز به معنای امیدواری، چشم به راه بودن، نوعی امید داشتن به آینده آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۱۳، ص ۹۹). بنابراین، انتظار نوعی حالت قلبی و روحی است که لازمه آن آماده‌شدن برای چیزی است که منتظر آن هستیم (موسوی اصفهانی، ۱۳۸۱: ج ۲، ص ۱۵۲). انتظار فرج در اصطلاح، اعتقاد به ظهور منجی و فراگیری عدالت در سراسر جهان در آخرالزمان همراه با آماده ساختن شرایط جسمی، روحی و اجتماعی است (مطهری، ۱۳۷۳: ص ۱۴ و صدر، ۱۳۸۲: ص ۲۹۱).

اعتقاد به ظهور منجی آخرالزمان از مشترکات اعتقادی همه ادیان، بلکه همه آزادگان جهان است. البته شیعه اثناعشری در این باره دارای اعتقادات خاصی است که با همه ادیان دیگر و حتی با سایر مسلمانان تفاوت دارد. از اختصاصات شیعه در مسئله مهدی موعود، اعتقاد به وجود و حضور فیزیکی آن حضرت و بهره‌مندی مردم از فیوض بیکران ایشان است (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۱/۷/۳۰). از همان صدر اسلام و زمان حضور ائمه معصومین علیهم‌السلام دو نوع مواجهه با مهدویت صورت گرفته است: یک مواجهه - که رایج هم بوده - نشستن و صبر کردن و پذیرش ظلم‌ها و ستم‌ها و نداشتن هیچ گونه مسئولیتی نسبت به آن‌هاست تا این که حضرت خودشان قیام و ظلم را ریشه کنند و عدالت را در سراسر جهان بگسترانند. پیروان این نظریه گاه تا جایی پیش می‌روند که نه تنها مبارزه با کفر و ظلم را وظیفه خود نمی‌دانند، بلکه هرگونه حرکت اصلاحی را موجب تأخیر در فرج حضرت قلمداد می‌کنند! شهید مطهری از این نوع انتظار

به «انتظار ویرانگر» یاد می‌کند و می‌گوید:

از نگاه طرفداران این نظریه: هر گناه و فساد، هر ظلم و تبعیض، هر حق‌کشی و پلیدی، به حکم این‌که مقدمه اصلاح کلی است و انفجار را قریب‌الوقوع می‌کند، رواست؛ زیرا «الغائات تبرر المبادي»؛ هدف‌ها وسیله‌های نامشروع را مشروع می‌کند (مطهری، ۱۳۷۳: ص ۶۲).

در این نظریه، انتظار به معنای صبر، سکوت، تحمل ظلم، دعا، استغاثه بدون هرگونه تحرکی است. این نظریه هم اکنون نیز طرفدارانی دارد و از سوی جریان‌های فکری مختلف، مانند متحجران، سنت‌گرایان و وابستگان به غرب القا و ترویج می‌شود. طرفداران این نظریه گاهی به روایاتی مانند «کُلُّ رايه ترفع قبل قيام القائم فصاحبها طاغوت» (کلینی، ۱۴۰۷: ج ۸، ص ۲۹۵ و حر عاملی، ۱۴۱۶: ج ۱۵، ص ۵۲) و یا روایت «ما خرج ولا يخرج منا اهل البيت الي قيام قائمنا احدٌ» (صحیفه سجادیه، ص ۲۱)؛ استناد می‌کنند. از مهم‌ترین طرفداران این نظریه در دوران معاصر می‌توان «انجمن حجتیه» را نام برد که به دلیل همین رویکردها و القائات، حضرت امام خمینی علیه السلام در سال ۱۳۶۷ به انحلال این انجمن حکم داد. حضرت امام در موارد متعددی علیه انجمن حجتیه موضع داشتند (خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۱، ص ۲۸۱). مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید:

«يك معنای انحرافی در باب انتظار بود ... که انتظار، یعنی این که شما از هر عمل مثبت و از هر اقدام و هر مجاهدت و هر اصلاحی دست بکشید و منتظر بمانید تا صاحب عصر و زمان علیه السلام خودش بیاید و اوضاع را اصلاح کند» (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۱۳۸۱/۱۲/۱۶). «جریان‌های انحرافی قبل از انقلاب تبلیغ می‌کردند؛ الان هم در گوشه و کنار تبلیغ می‌کنند که امام زمان علیه السلام می‌آید و اوضاع را درست می‌کند. ما امروز دیگر چه کار کنیم! چه لزومی دارد ما حرکتی بکنیم!» (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۱/۷/۳۰).

در مقابل این نظریه، دیدگاه دیگری وجود دارد که به انتظار ظهور منجی، نگاه پویشی دارد و انتظار واقعی را با تأسی به امام زمان علیه السلام در دستگیری از مظلومان، مبارزه با ظلم و فساد، حرکت به سمت اصلاح جامعه و برافراشتن پرچم اسلام به اندازه ممکن ملازم می‌داند. براساس این نظریه، انتظار، با تلاش و حرکت، با اعتراض به کفر و ظلم و کوشش برای برقراری عدل و

جامعه عاری از ظلم همراه است. گرچه طرفداران این نظریه، پیش از انقلاب اسلامی ایران در اقلیت بودند؛ به لطف خداوند پس از پیروزی انقلاب اسلامی - حداقل در ایران و بسیاری از کشورهای شیعی - چنین نیست؛ بلکه گستره آن بیش تر شده است. به نظر می‌آید می‌توان نظریه اول را «نظریه ایستا» و نظریه دوم را «نظریه پویا» در زمینه انتظار نامید. شهید مطهری در معرفی این دو نظریه از واژه «انتظار سازنده» و «انتظار ویرانگر» استفاده می‌کند (مطهری، ۱۳۷۳: ص ۶۹-۶۴).

نظریه سازنده یا انتظار پویا، از سوی اندیشمندان و صاحب نظران بسیاری طرح شده است که امام خمینی علیه السلام از پرچمداران این نظریه در دوره معاصر به حساب می‌آید. ایشان در موارد متعددی از طریق عقلی و نقلی بر لزوم فراهم کردن زمینه‌های ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف تأکید می‌ورزند (خمینی، ۱۳۶۸: ص ۱۶ و همان، ۱۳۷۳: ص ۵۴)؛ شهید مطهری (مطهری، ۱۳۷۳: ص ۶۲)؛ شهید صدر (صدر، ۱۴۱۷: ص ۵۴-۵۵)؛ ابراهیم امینی (امینی، ۱۳۸۸: ص ۲۵۱) و آیت‌الله جوادی آملی (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ص ۱۶۵)؛ از دیگر بزرگانی هستند که به این بحث پرداخته و بر آن تأکید کرده‌اند.

از دیدگاه نگارنده هیچ کدام از این اندیشمندان به اندازه مقام معظم رهبری علیه السلام بر نظریه انتظار سازنده تأکید نکرده است. ایشان در بیانات متعدد خود، ابعاد گوناگون نظری، عملی و عاطفی انتظار را تشریح کرده‌اند و نظریه ایشان در زمینه انتظار، از این جهت از دیدگاه دیگران بسیار پر فروغ تر است. این ادعا در اثنای همین مقاله اثبات خواهد شد؛ گرچه بررسی کامل آن نیازمند تحقیق مستقلی است.

۳. نشاط اجتماعی

«نشاط اجتماعی»، از موضوعاتی است که در چند دهه اخیر به شکل جدی مورد توجه جامعه شناسان قرار گرفته است. تحقیقات گسترده درباره آن موجب شد سازمان ملل از سال ۲۰۰۰ به بعد آن را از عوامل «توسعه پایدار» به شمار آورد (شریف زاده و دیگران، ۱۳۹۶: ص ۱۶۰). نشاط از دیدگاه روان‌شناسان اجتماعی صرفاً یک حالت هیجانی، طرب انگیز و زودگذر - مانند شادی پس از پیروزی تیم فوتبال نیست، بلکه کیفیت روحی خاص همراه با اقناع ذهنی است (عنبری،

۱۳۹۱: ص ۳۵). نشاط اجتماعی با شبکه‌ای از مفاهیم روحی - روانی، مانند امنیت اجتماعی، سلامت اجتماعی، رفتارهای جمعی و فراغت ارتباط دارد (شریف زاده، ۱۳۹۶: ص ۱۶-۱۷۷).
نشاط اجتماعی همچنین بر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی تأثیر مهمی دارد. به همین دلیل بند «ب» ماده ۹۷ برنامه چهارم توسعه، دولت را مکلف کرده تا به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی طرح جامعی برای ایجاد و گسترش نشاط اجتماعی ارائه کند (گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ص ۱۴). البته در بند مذکور علاوه بر نشاط اجتماعی بر روحیات دیگری، مانند اعتماد عمومی، ارزش‌های اجتماعی و دینداری تأکید شده است.

محققان اجتماعی درباره عوامل نشاط اجتماعی بحث‌های گسترده‌ای دارند و به امور متعددی نیز اشاره می‌کنند. رضایت از زندگی، عزت نفس، احساس امیدواری، اعتقادات دینی و مذهبی، مشارکت اجتماعی، اقناع ذهنی و فقدان افسردگی از جمله این عوامل هستند. همان‌گونه که در ادامه تحقیق معلوم خواهد شد، از میان عوامل تأثیرگذار بر نشاط اجتماعی، سه عامل از دیگر عوامل بیش‌تر به چشم می‌خورند که عبارتند از: «مشارکت اجتماعی»، «رضایت از زندگی» و «احساس امیدواری نسبت به آینده».

۳-۱. مشارکت اجتماعی و تأثیر آن بر نشاط اجتماعی

«مشارکت اجتماعی» عبارت است از هرگونه رفتار فردی یا گروهی که بر سرنوشت فرد و جامعه تأثیرگذار است. بر اساس تحقیقات جامعه‌شناختی، مشارکت اجتماعی در سه سطح ذهنی، عینی و روحیه مشارکت قابل توجه است. مشارکت ذهنی عبارت است از تمایل به مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی؛ مقصود از مشارکت عینی، رفتارهایی است که در قالب عضویت در گروه‌های اجتماعی، نظارت بر عملکرد و تصمیم‌گیری در حوزه مسائل اجتماعی بروز می‌کند و روحیه مشارکتی نیز عبارت است از احساس نیاز آحاد جامعه به مشارکت در امور اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و... (بلوردی، ۱۳۹۱: ص ۶۰).

گروهی از پژوهشگران در تحقیق مستقلی نشان دادند مشارکت اجتماعی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی است (شریف زاده، ۱۳۹۶: ص ۱۶-۱۷۷). دورکیم^۱ در تحقیقات خود

1. Durkheim.

نشان داد مشارکت اجتماعی موجب بالا رفتن سطح نشاط و در نتیجه پایین آمدن آمار خودکشی می‌شود (ربانی و همکاران، ۱۳۸۸: ص ۹۴).

کمپر^۱ و کالینز^۲ معتقدند مشارکت اجتماعی افراد در جامعه موجب «احساس منزلت» در آن‌ها می‌شود و احساس منزلت نیز احساس خشنودی و نشاط را فراهم می‌کند (زمانی، ۱۳۸۷: ص ۵۰). از دیدگاه ونهون^۳، نشاط اجتماعی و مشارکت اجتماعی رابطه دوسویه دارند (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ص ۲۱۶). البته میزان مشارکت اجتماعی افراد به عوامل متعددی، مانند تفاوت‌های شخصیتی، تعلیم و تربیت، محیط، دین و مذهب بستگی دارد (محسنی تبریزی، ۱۳۶۹: ص ۱۲).

۲-۲. احساس رضایتمندی و تأثیر آن بر نشاط اجتماعی

تأثیر احساس رضایتمندی از زندگی بر نشاط اجتماعی، تحقیقات متعددی را به خود اختصاص داده است (هزارجریبی و مرادی، ۱۳۹۳: ص ۲۶-۴ و کیا و امیری، ۱۳۹۲: ص ۱۷۷-۱۳۹). اینگلهارت^۴ رضایت از زندگی را به مطابقت امیال و آرزوها با وضعیت عینی و خارجی تعریف می‌کند. او معتقد است بین رضایت از زندگی با نشاط اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. آرگایل^۵ یکی از عوامل نشاط اجتماعی را رضایت از زندگی می‌داند (هزارجریبی و صفری، ۱۳۸۹: ص ۳۹). شریف زاده و دیگران در تحقیقی مفصل به بررسی تحقیقات انجام شده درباره نشاط اجتماعی در ایران پرداخته و نشان دادند احساس رضایتمندی از زندگی، یکی از عوامل مهم نشاط اجتماعی است (شریف زاده، ۱۳۹۶: ص ۱۶۰-۱۷۷).

۳-۳. امیدواری و نشاط اجتماعی

از دیدگاه جامعه‌شناسان، امید به آینده از سرمایه‌های اجتماعی است و بر نشاط اجتماعی تأثیر عمیقی می‌گذارد. امید، عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است و به عبارت

1. Kemper.
2. Calins.
3. Veenhoven.
4. Inglehart.
5. Argyle.

دیگر، ارزیابی مثبت از آنچه فرد به آن متمایل است و می‌خواهد به وقوع بپیوندد (هزار جریبی و آستین افشان، ۱۳۸۸: ص ۱۲۳).

در تحقیقی که به منظور بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی با تأکید بر استان تهران انجام شده، امید به آینده از مؤثرترین عوامل نشاط اجتماعی عنوان شده است (همان: ص ۱۴۶-۱۱۹). کاتینگهام^۱ و همکارانش در پژوهشی به این نتیجه رسیدند دانش‌آموزانی که سطح بالاتری از امید را دارند، برای شرکت در فعالیت‌های اجتماعی علاقه بیش‌تری دارند (مردانی‌فر و همکاران، ۱۳۹۸: ص ۸۹). موسی‌عنبری در تحقیق مستقلی با عنوان «بررسی زمینه‌ها و راهکارهای ارتقای نشاط اجتماعی در ایران» که برای کمیسیون اجتماعی شورای عالی انقلاب فرهنگی انجام داده، برای امید و آینده و رضایت از زندگی نقش ویژه‌ای قائل شده است (عنبری، ۱۳۹۱: ص ۳۰۰).

۴. نشاط اجتماعی در جامعه منتظر، از دیدگاه مقام معظم رهبری

پس از معلوم شدن مفهوم نشاط اجتماعی و عوامل سه‌گانه آن از دیدگاه روان‌شناسان اجتماعی؛ چنانچه فرموده‌های مقام معظم رهبری در مورد ویژگی‌های جامعه منتظران بررسی و تحلیل شوند، می‌توان به روشنی نتیجه گرفت یکی از شاخصه‌های مهم جامعه منتظر از دیدگاه مقام معظم رهبری، نشاط اجتماعی است. همان‌گونه که معلوم شد از دیدگاه روان‌شناسان اجتماعی، نشاط اجتماعی بر سه پایه مشارکت اجتماعی، رضایت از زندگی و امید به آینده استوار است. در ادامه جایگاه هر کدام از این سه مفهوم در نظریه انتظار مقام معظم رهبری معلوم خواهد شد. البته ایشان در مواردی از واژه «نشاط» نیز برای معرفی جامعه منتظر استفاده کرده و می‌فرمایند:

«ملت‌های با ایمانی که حضور قطب عالم امکان را در میان خود احساس می‌کنند، از حضور او امید و نشاط می‌گیرند» (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۴/۱۰/۱۶). ایشان همچنین می‌فرمایند: «... امروز هم [ملت ایران] به آینده امیدوار است و با امید و با نشاط حرکت می‌کند... این نتیجه انتظار فرج است» (بیانات به مناسبت نیمه

1. Gatingham.

شعبان، ۲۹/۶/۸۴). «اعتقاد به این که یک روز امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف ظهور پیدا خواهد کرد و دنیا را پراز عدل و داد خواهد کرد، یک وسیله حرکت، یک عامل عمده نشاط و نیروی همه ملت‌هایی است که به این مسئله عقیده دارند (بیانات در دیدار ستاد برگزاری مراسم ارتحال استاد علامه محمدتقی جعفری، ۱۵/۹/۷۷).

بنابراین، می‌توان از فرموده‌های مقام معظم رهبری به‌خوبی نتیجه گرفت که یکی از ویژگی‌های جامعه منتظر، نشاط اجتماعی است؛ ولی علاوه بر این ادعای کلی، می‌توان گفت حتی بنابر تعاریف روان‌شناسان اجتماعی و تعریف سه عامل مهم - مشارکت اجتماعی، رضایت از زندگی و امید - برای تحقق نشاط اجتماعی؛ جامعه منتظران حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از دیدگاه مقام معظم رهبری دارای این ویژگی‌های سه‌گانه و در نتیجه دارای نشاط اجتماعی است، آنچه در ادامه می‌آید و موضوع اصلی تحقیق است نشان دادن عوامل سه‌گانه نشاط اجتماعی به‌عنوان ویژگی‌های جامعه منتظران از دیدگاه مقام معظم رهبری است.

۴-۱. انتظار و مشارکت اجتماعی

نظریه انتظار از دیدگاه مقام معظم رهبری، نظریه‌ای است که جامعه را به حرکت تکاملی و پویایی پیوسته برای زمینه‌سازی ظهور سوق می‌دهد. یکی از ارکان این نظریه، ضرورت مشارکت اجتماعی منتظران برای تحقق حکومت حضرت است.

همان‌گونه که گذشت از بحث‌های جامعه‌شناسان در حوزه مشارکت اجتماعی می‌توان نتیجه گرفت مشارکت اجتماعی در دو لایه «ذهنی یا عاطفی» و «عملی یا رفتاری» (عینی) قابل پیگیری است. مقصود از مشارکت ذهنی، تمایل به مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی و معنای مشارکت عینی هم رفتارهای مربوط به مشارکت‌های اجتماعی است، مانند عضویت در گروه‌های اجتماعی و انتخابات (بلوردی، ۱۳۹۱: ص ۶۰).

با توجه به بیانات مقام معظم رهبری، می‌توان گفت انتظار منجی موعود در هر دو جهت یاد شده دارای ظرفیت بالایی برای تحقق مشارکت اجتماعی منتظران است. البته مشارکت‌های عینی همواره بر مشارکت‌های ذهنی مبتنی است؛ یعنی شخصی که رفتارهای مشارکتی انجام می‌دهد، به مشارکت تمایل دارد. در هر صورت، مشارکت اجتماعی در نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری را در دو حوزه «ذهنی» و «عینی» و در دو سطح محیط محدود و جامعه جهانی پی

می‌گیریم.

۴-۱-۱. مشارکت‌های ذهنی

ایمان به ظهور مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف آخرالزمان بر تمایل انسان برای حضور و نقش‌آفرینی در عرصه‌های مختلف اجتماعی تأثیر شگرفی دارد و براساس آنچه گذشت، زمینه‌ساز مشارکت ذهنی اجتماعی را طبق تعریفی که گذشت، فراهم می‌آورد و انگیزه لازم را برای تغییرات اجتماعی نه تنها در محیط، بلکه در سطح جهانی فراهم می‌آورد. مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید:

«برای ما که به آینده حتمی ظهور مهدی معتقد هستیم، این یأسی که گریبانگیر بسیاری از نخبگان دنیاست، بی‌معناست. ما می‌گوییم، نخیر می‌شود نقشه سیاسی دنیا را عوض کرد؛ می‌شود با ظلم و مراکز قدرت ظالمانه درگیر شد» (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۱/۷/۳۰). ایشان همچنین در این زمینه می‌فرمایند: «انتظار فرج یعنی قبول نکردن و رد کردن آن وضعیتی که بر اثر جهالت انسان‌ها، بر اثر اغراض بشر بر زندگی انسانیت حاکم شده است» (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۷/۵/۲۷).

بدیهی است عدم پذیرش قلبی وضع موجود و پذیرش امکان تغییر آن، عامل محرک و انگیزه‌ساز در منتظران است که مشارکت ذهنی اجتماعی را فراهم می‌آورد و به تعبیر دقیق‌تر، همان مشارکت ذهنی اجتماعی است.

یکی از ظرفیت‌های انتظار مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف موعود عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف که می‌تواند زمینه‌ساز مشارکت‌های اجتماعی باشد، ایجاد نوعی همبستگی اجتماعی میان منتظران است. همه منتظران منجی در اعتقاد به ظهور انسانی وارسته در آینده، نجات بشر از ظلم و تحقق عدالت سراسری در عالم اشتراک نظر دارند (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۴/۱۰/۱۷). مقام معظم رهبری انتظار واقعی را همراه با ضرورت آمادگی برای پیوندهای عاطفی، اعتقادی و دینی با مؤمنان و زمینه‌سازی ظهور را با اخوت عملی در همه عرصه‌ها ملازم می‌دانند (بیانات در دیدار مسئولان عقیدتی، سیاسی نیروی انتظامی، ۸۳/۱۰/۲۹). بنابراین، انتظار واقعی از جهات متعددی، ظرفیت فراهم ساختن مشارکت ذهنی بین منتظران را داراست.

۴-۱-۲. مشارکت‌های عملی منتظران در محیط

از نکات مهمی که در نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری به چشم می‌خورد، ضرورت اقدامات لازم برای زمینه‌سازی ظهور در محیط، به اندازه‌ی وسع و توان افراد است. در این صورت اگر همه منتظران به وظیفه واقعی خود عمل کنند، سطح بالایی از مشارکت اجتماعی در محیط تحقق پیدا می‌کند. ایشان می‌فرمایند: «انتظار آمادگی است. این آمادگی را باید در وجود خودمان، در محیط پیرامون خودمان حفظ کنیم» (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۱۳۹۸/۵/۲۷). بر اساس این نظریه، انتظار صرفاً «آرمانی مشترک» نیست، بلکه منتظران واقعی باید لوازم و زمینه‌های تحقق چنین آرمانی را ترویج و پیگیری کنند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۹۸/۹/۱۲). عرصه این پیوند عملی به اندازه‌ای گسترده است که حوزه امور سیاسی را هم شامل می‌شود و ایشان، حتی شرکت در انتخابات را که از مهم‌ترین مصادیق مشارکت اجتماعی است، به مسئله مهدویت و رضایت خاطر آن حضرت پیوند می‌زنند (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۱۳۹۸/۶/۲۹).

بنابراین، می‌توان گفت بر اساس این نظریه، منتظران حقیقی نه تنها آرمان مشترک دارند، بلکه در حوزه عمل و رفتار در سمت‌وسویی یکسان حرکت می‌کنند و این موجب تحقق یافتن سطح بالایی از مشارکت اجتماعی در محیط است.

۴-۱-۳. وظیفه منتظران در ایجاد مشارکت جهانی

با مروری بر مباحث روان‌شناسان و جامعه‌شناسان، معلوم می‌شود آنچه به عنوان مصادیق مشارکت اجتماعی طرح کرده‌اند، مواردی است از قبیل عضویت در گروه‌های دانشجویی یا تیم‌های ورزشی. در حالی که نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری نشان می‌دهد آنچه ایشان طرح می‌فرمایند با نظریه‌های پیش گفته فاصله عمیقی دارد. از دیدگاه ایشان منتظر واقعی، نه تنها از نظر ذهنی و رفتاری با سایر معتقدان به منجی دارای اشتراک است و از این رو می‌توان گفت در یک گروه اجتماعی قرار می‌گیرند؛ بلکه چنین فردی وظیفه دارد دیگران را با خود همسو کند و حرکت جهانی و بشری به منظور مبارزه با ظلم و تحقق عدالت فراهم سازد. بر همین اساس، ایشان به باور و اعتقاد بسنده نکرده و بارها واژه‌هایی مانند سعی، تلاش و مجاهدت را

برای ایجاد تغییرات جهانی به کار برده‌اند:

«قدم به قدم خودتان نزدیک بشوید و بشریت را نزدیک کنید. انتظار فرج این است» (خامنه‌ای، ۱۳۶۹: ج ۳، ص ۲۵۱). «انتظار یعنی قانع نشدن، قبول نکردن وضع موجود زندگی انسان و تلاش برای رسیدن به وضع مطلوب» (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۷/۵/۲۷). «باید سعی کنید تا زمینه را برای آن چنان دورانی آماده کنید» (بیانات در دیدار مردم قم، ۷۰/۱۱/۳۰).

بنابراین، از نظر معظم له، مشارکت اجتماعی صرفاً به عضویت در یک گروه همگن خلاصه نمی‌شود - گرچه این هم مهم است - بلکه از دیدگاه ایشان، باید گروه‌های بزرگ اجتماعی را با حرکت‌های آزادی‌خواهانه ایجاد کرد.

توصیه ایشان گاهی به جوامع اسلامی و تشکیل امت واحد مسلمان برای مقدمه‌سازی ظهور ناظر است (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۷۱/۶/۲۴) و گاهی از این نیز فراتر است و از جامعه منتظران می‌خواهند همه جهان را به سوی این آرمان بزرگ نزدیک کنند. لذا همان‌گونه که گذشت، ایشان توصیه می‌فرمایند منتظران واقعی باید فکر عوض شدن نقشه سیاسی دنیا باشند (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۱/۷/۳۰). ایشان همچنین می‌فرمایند:

معنای حقیقی انتظار و رابطه امام و مأموم بودن ما و امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیک این است که در جنگ با کفر و تلاش برای عدالت و برافراشته کردن پرچم اسلام در هر گوشه جهان به آن حضرت تأسی کنیم (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۶۷/۱/۱۲).

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، این نگاه به انتظار، مشارکتی در حد همه انسان‌ها فراهم می‌آورد و این کجا و آن نظریه‌های روان‌شناسی و جامعه‌شناسی کجا که حضور در گروه‌های اجتماعی کوچک، مانند یک تیم ورزشی یا عضویت در یک باشگاه را از مصادیق مهم مشارکت اجتماعی قلمداد می‌کنند.

۴-۲. انتظار و احساس رضایتمندی از زندگی

همان‌گونه که گفته شد، براساس تحقیقات اجتماعی، «احساس رضایتمندی»، از جمله عوامل نشاط اجتماعی است. چنانچه نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری مورد دقت قرار گیرد، معلوم می‌شود یکی از حالات منتظر واقعی - اعم از فرد یا جامعه - احساس رضایتمندی از

جریان کلی عالم هستی است. یادآوری این نکته ضروری است که واژه «رضایت‌مندی جامعه منتظر» مستقیماً در بیانات مقام معظم رهبری به کار نرفته است؛ اما کلمات و عباراتی که ملازم رضایت از زندگی هستند، مانند هدفمندی، آرمان‌گرایی، کمال‌گرایی، رهایی از پوچی، شفای دردهای معنوی و روحی، خلاصی از رنج‌ها و پویایی استفاده شده است و این‌گونه امور به شکل طبیعی رضایت‌مندی از زندگی را فراهم می‌آورد؛ زیرا براساس تعاریف ارائه شده «احساس رضایت از زندگی عبارت است از: مطابقت امیال و آرزوها با وضعیت عینی و خارجی» (هزارجریبی و صفری، ۱۳۸۹: ص ۳۹). با تحلیل بیانات مقام معظم رهبری درباره ویژگی‌های جامعه منتظر، می‌توان گفت احساس رضایت‌مندی جامعه منتظر بر عوامل متعددی مبتنی است که در ادامه به چهار عامل مهم آن می‌پردازیم:

۴-۲-۱. ارتباط وجودی حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف با انسان‌ها

بر اساس نظریه رهبری در مورد انتظار، حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف با تمامی انسان‌ها به ویژه با منتظران حضرتش ارتباط قلبی و وجودی دارد. توجه به چنین ارتباطی همه غم‌ها، نگرانی‌ها و اضطراب‌ها را از دل انسان برمی‌دارد و تحمل مشکلات و رنج‌های زندگی را آسان و در مجموع احساس رضایت در فرد و جامعه ایجاد می‌کند. ایشان می‌فرمایند:

او مثل خورشید درخشان است که با دل‌ها مرتبط و با روح‌ها و باطن‌ها متصل است و برای انسانی که دارای معرفت است، موهبتی از این برتر نیست که احساس کند ولی خدا ... با او و در کنار اوست؛ او را می‌بیند و با او مرتبط است (بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان در نیمه شعبان، ۸۷/۹/۳).

بدیهی است احساس در کنار حضرت بودن و ارتباط با ایشان از بالاترین مواهب الهی است و موجب نشاط و احساس رضایت‌مندی از زندگی در سطح بالایی می‌شود.

این موضوع - توجه حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف به انسان‌ها و همه عالم امکان - از اصول مسلم و ثابت شده شیعه است و دارای مبانی اعتقادی برهانی و قرآنی است که در جای خود بحث شده و در این جا به ورود تفصیلی به آن نیازی نیست. آنچه در این بحث مورد نظر است، برکات این توجه و دستاوردهای روان‌شناختی آن است. در بیانات رهبری، مکرراً نگاه محبت‌آمیز حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف به ما و لطف و دعای ایشان نسبت به انسان‌ها مورد تأکید قرار گرفته است

(بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۴/۱۰/۱۷ و ۷۶/۹/۲۵). توجه به این مطلب نیز احساس رضایتمندی را در انسان فراهم می‌آورد.

البته مقام معظم رهبری تأکید دارند که باید تلاش کرد این ارتباط دو سویه باشد. ایشان می‌فرمایند اگر ما با حضرت انس داشته باشیم، توجه و لطف خاص ایشان شامل حالمان می‌شود (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۶/۹/۲۵). بدیهی است چنین ارتباطی موجب گشایش امور، زوال رنج‌های آدمی و شکوفایی احساس رضایتمندی است (همان). ایشان همچنین در این زمینه می‌فرمایند:

«ان شاء الله همه موانع و مشکلات و سختی‌ها و رنج‌ها به برکت این ارتباط طرفینی با فضل الاهی و با دست قدرت پروردگار از بین بروند!» (همان).

بنابراین، منتظر واقعی همواره دلش و قلبش با حضرت است و چنین کسی همواره فعال و پویا است و طبیعتاً این امور، احساس رضایتمندی از زندگی را که از عوامل نشاط اجتماعی است، فراهم می‌آورد.

۴-۲-۲. اعتقاد به حرکت تکاملی عالم

مشاهده ظلم ستمگران و رنج آدمیان در سراسر عالم، موجب احساس رنج و سرخوردگی هر آزاده‌ای است. چنین احساسی می‌تواند افسردگی و عدم نشاط را در انسان ایجاد کند و مانع هرگونه فعالیت آزادی خواهانه شود. پذیرش این نکته که فعلاً وضعیت چنین است و هیچ فعالیتی نمی‌توان و نباید انجام داد، از پیامدهای بروز چنین احساسی است. بر اساس بیانات مقام معظم رهبری، انتظار واقعی با نوعی خوش بینی به حرکت کلی جهان هستی به سوی عدالت و طبیعتاً نفی هرگونه بی‌حالی و افسردگی و پیدایش احساس رضایتمندی به عالم وجود همراه است. ایشان می‌فرمایند:

«یکی از درس‌های عقیده به منجی این است که حرکت عالم به سمت فلاح و کمال است و به سمت آفاق روشن است» (بیانات در دیدار پاسداران، جانبازان، دانشجویان و دانش‌آموزان، ۷۹/۸/۱۲). «اعتقاد به زوال ظلم و ستم و رنج‌های بشری از اصول اولیه اعتقاد به مهدویت است» (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۸۷/۵/۲۸). «جهان به دوران آرزمانی و هدفی مهدی موعود (ارواحنا فداه) روز به روز

زندیک تر می شود» (بیانات در دیدار مردم قم، ۷۰/۱۱/۳۰).

بدیهی است چنین نگاهی به حرکت سراسری عالم هستی موجب تقویت قلب، زدودن رنج‌ها و احساس رضایتمندی از زندگی می شود که خود از عوامل نشاط اجتماعی است.

۴-۲-۳. برکات وجودی حضرت

از جمله اموری که احساس رضایتمندی را در منتظران حضرت عجل الله تعالی فرجه الشریف به وجود می آورد، توجه به برکات وجودی آن حضرت است. حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف چه حاضر باشند و چه غایب، برکاتی را برای انسان‌ها و به ویژه برای شیعیان دارند که توجه بر آن‌ها در پیدایش یا تقویت احساس رضایتمندی از زندگی تأثیر شگرفی دارد. مقام معظم رهبری می فرماید: «ایمان و عقیده قلبی به وجود این منجی عظیم عالم، شفا بخش بسیاری از بیماری‌ها و دردهای معنوی و روحی و اجتماعی است» (بیانات به مناسبت میلاد خجسته امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، ۷۹/۸/۲۲). بدیهی است شفای بیماری‌های معنوی و روحی با از بین رفتن همه رنج‌ها و پدید آمدن حالت رضایتمندی از زندگی ملازم و همراه است.

همچنین اعتقاد قلبی به این که حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف امور همه انسان‌ها، به ویژه شیعیان را مورد نظر دارد و ما همواره در محضر حضرت هستیم و کارهای نیک موجب نگاه محبت آمیز ایشان به ما می شود، بر احساس رضایتمندی منتظران دارای اثر عظیمی است. «اعتقاد به نگاه رؤفانه و پدرانانه حضرت بقیه الله (ارواحنا فداه) به ملت، این تأثیر بزرگ را در زندگی ما و در رفتار ما دارد که ما را با قوت قلب در مقابل امواج گوناگون وادار به استقامت می کند (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۴/۱۰/۱۷).

۴-۲-۴. هدفمند شدن زندگی

یکی از ویژگی‌های مهم منتظران حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، «هدفمند بودن زندگی» آن‌هاست. انسانی که به منجی آخرالزمان معتقد است، علاوه بر این که حرکت سراسری عالم را در جهت نفی ظلم و گسترش عدالت مهدوی می بیند، خودش در این راه گام برمی دارد و زندگی اش را در همان جهت سوق می دهد. چنین افرادی با گذشت زمان و سپری شدن عمر، حتی اگر رنج‌هایی را در رسیدن به این هدف والا متحمل شوند، احساس خسران و حسرت نسبت به گذشته ندارند،

بلکه به دلیل اجرای تکالیف، احساس موفقیت، لذت و سرور می‌کنند. مقام معظم رهبری ضمن ترسیم و مقایسه دو نوع زندگی (یکی دارای اهداف متعالی و دیگری فاقد آن) اولی را موجب احساس خسران و زیان و دومی را موجب احساس نزدیک شدن به هدف، نفی حسرت، احساس لذت و خشنودی می‌دانند.

ایشان در این زمینه می‌فرمایند:

... در دل و در محاسبه الهی، شاد و خشنود است؛ چون احساس می‌کند طبق آنچه که وظیفه او بوده، به سمت آن اهداف عالی، تلاش و حرکت کرده است. این تلاش فی‌نفسه دارای ارزش است (بیانات در دیدار پرسنل نیروی هوایی ارتش، ۷۹/۱۱/۱۹).

نتیجه آن که منتظران از این‌رو که در جهت اهدافی بزرگ گام برمی‌دارند، هیچ‌گاه احساس خسران نمی‌کنند، بلکه بالعکس از زندگی احساس رضایت دارند و همان‌گونه که گفته شد، احساس رضایت از زندگی از عوامل نشاط اجتماعی است.

۳-۴. انتظار و امیدواری به آینده

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، احساس امیدواری نسبت به آینده، از جمله عوامل مهم نشاط اجتماعی است. احساس امید و امیدواری از راهبردی‌ترین مفاهیم در نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری است تا جایی که تقریباً دو مفهوم انتظار و امید ملازم یکدیگرند و امید یکی از اجزا و یا ابعاد انتظار حقیقی است. ایشان می‌فرمایند:

«یکی از ابعاد انتظار، اعتماد و امیدواری به آینده و مأیوس نبودن است» (بیانات در دیدار جمعی از طلاب در سالروز میلاد حضرت ولی‌عصر عجل‌الله تعالی فرجه‌الغیور، ۶۸/۱۲/۲۲). «یک بعد انتظار این است که منتظر، با شوق و امید حرکت بکند» (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۶۹/۱۲/۱۱).

تأکید بر امیدواری در نظریه انتظار از منظر معظم له آن قدر گسترده و دارای ابعاد گوناگون است که در پژوهش مستقلی باید به آن پرداخت. در مقاله حاضر در سه محور اصلی موضوع را پی می‌گیریم:

۴-۳-۱. اهمیت و جایگاه امید در انتظار امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف

از دیدگاه مقام معظم رهبری، انتظار بدون امیدواری امکان پذیر نیست. ایشان انتظار واقعی را ملازم اطمینان و اعتماد به آمدن حضرت عجل الله تعالی فرجه الشریف و هر دو این‌ها را با امید ملازم می‌دانند (بیانات در دیدار جمعی از طلاب در سالروز میلاد حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، ۶۸/۱۲/۲۲). اعتقاد واقعی به امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف موجب ارتباط قلبی و معنوی با ایشان می‌شود و همین امر حس امیدواری نسبت به تحقق آینده‌ای روشن برای بشر را در دل شخص منتظر زنده می‌کند (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۶/۹/۲۵). بنابراین، مفهوم انتظار چیزی نیست جز امید به پایان یافتن رنج‌های بشر و تحقق عدالت همه جانبه.

نکته مهمی که در این بحث وجود دارد، تفاوت نگاه به احساس امیدواری در نظریه‌های دینی، به‌ویژه در نظریه انتظار از دیدگاه معظم له، با نگاه روان‌شناسان است. در مباحث روان‌شناسی اصل امید، امری مطلوب است و از نظر روانی برای شخص مفید است؛ خواه امید به امر حقیقی باشد یا موهوم؛ ولی مقام معظم رهبری بر این نکته تأکید دارند که امید به ظهور حضرت، امیدی واهی و غیر حقیقی نیست، بلکه امید به امری مسلم و واقعی است (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۷/۵/۲۷).

۴-۳-۲. گستره امید در نظریه انتظار

در نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری، احساس امیدواری دارای ابعاد گسترده‌ای است که هم از جهت «امیدوار» و هم از جهت «متعلق امید» قابل توجه است. از دیدگاه معظم له امیدواران امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف تنها شیعیان حضرت نیستند، بلکه علاوه بر شیعیان، سایر مسلمانان در این امر شریک هستند؛ زیرا آموزه مهدویت در روایات معتبر و متعدد اهل سنت نیز به وفور مشاهده می‌شود. لذا در طول تاریخ اسلام افراد بسیاری - حتی از اهل سنت - به اسم مهدی آخر الزمان قیام کرده‌اند. احساس امیدواری به آینده روشن جهان، حتی در سایر ادیان مانند مسیحیت، یهودیت مشاهده می‌شود (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۷۴/۱۰/۱۷). از برخی عبارات مقام معظم رهبری برمی‌آید که چنین انتظاری به پیروان ادیان اختصاص ندارد، بلکه همه انسان‌ها در آن مشارکت دارند (همان)؛ به گونه‌ای که گویا چنین امیدی در فطرت

بشر نهفته است و گذشت ایام و وقایع متعدد نمی‌تواند آن را از دل انسان‌ها بزدايد (بیانات به مناسبت نیمه شعبان، ۸۷/۵/۲۷). البته این احساس امیدواری به آینده نورانی بشر، در شیعیان به مراتب پر فروغ‌تر است، علت آن نیز این است که فقط در اعتقادات شیعی، منجی آخرالزمان شخص زنده، حاضر و در میان مردم (به‌طور ناشناخته) زندگی و به امور آن‌ها رسیدگی می‌کند. آن‌ها نیز با حضرت ارتباط قلبی و اعتقادی دارند. چنین ویژگی فقط در اعتقادات شیعی وجود دارد. به همین دلیل، امیدی که دل شیعیان را فروغ می‌بخشد، با آنچه در دل پیروان سایر ادیان ملاحظه می‌شود، که به امری کلی اعتقاد دارند؛ کاملاً متفاوت است (بیانات در دیدار مردم قم، ۷۰/۱۱/۳۰).

از حیث متعلق امید نیز موضوعات متعدد و در عین حال ملازم با یکدیگر وجود دارند. امید به قیام حضرت، برچیده شدن ظلم، رفع آلام و رنج‌های بشر، کرامت انسان و ارزش‌های انسانی، تحقق همه جانبه عدالت و در یک کلام، آینده‌ای روشن برای انسان‌ها، از جمله آن‌هاست (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۶۹/۱۲/۱۱؛ ۷۶/۹/۲۵ و ۸۷/۵/۲۷).

۴-۳-۳. نتایج و آثار امید

نکته قابل توجه و بسیار مهم دیگری که در نظریه انتظار از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای چشم‌گیر است؛ نتایج امید به ظهور حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف است. بدیهی است اولین اثر این امیدواری، از بین رفتن ضد آن، یعنی احساس ناامیدی نسبت به ایجاد تغییرات در جهان و از بین رفتن ظلم و تبعیض است. ایشان یکی از مشکلات جهان حاضر را احساس نومی‌دی از تغییر نظام جهانی ظلم در نخبگان جوامع بشری که متوجه ظلم جهانی و رنج‌های بشری هستند، می‌داند که نتیجه آن، تسلیم و پذیرش وضع موجود است. ایشان امید به ظهور حضرت را مایه حرکت‌های بزرگ در جوامع اسلامی و مبارزه علیه ظلم و مجاهدت در راه اصلاح می‌دانند (بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان، ۷۲/۱۲/۸ و بیانات در دیدار ستاد برگزاری مراسم ارتحال استاد علامه محمدتقی جعفری، ۷۷/۹/۱۵) و معتقدند چنین روحیه‌ای موجب عدم تسلیم در مقابل قدرتمندان و پوچ دیدن قدرت آن‌ها (بیانات در دانشگاه افسری امام علی علیه السلام، ۸۳/۱۰/۲) و درنهایت، ارتقای همت اجتماعی می‌شود (بیانات پس از مراسم عزای امام حسن عسکری علیه السلام،

۸۲/۲/۲۰). برهمنین اساس، ایشان معتقدند امروزه همه جوامع به چنین امیدی نیاز دارند:

«ملت‌های ضعیف و مظلوم دنیا امروز به این امید [=امید به ظهور و منجی] احتیاج دارند» (بیانات در دیدار قشرهای مختلف مردم، ۶۹/۱۲/۱۱). «امروز این امید امری لازم برای همه ملت‌ها و مردم دنیا می‌باشد» (بیانات در دیدار جمعی از طلاب در سالروز میلاد حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشريف، ۶۸/۱۲/۲۲).

نتیجه‌گیری

«نشاط اجتماعی» از موضوعات مهم و مورد تأکید در جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی است. نشاط اجتماعی صرفاً احساسی هیجانی و انفعالی زودگذر نیست، بلکه یکی از شاخص‌های مهم کیفیت زندگی اجتماعی است که به منزله موتور محرک جامعه برای حرکت به سوی کمال و سعادت است. بر اساس مطالعات انجام شده، نشاط اجتماعی دارای عواملی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: «مشارکت اجتماعی»، «احساس رضایتمندی از زندگی» و «احساس امیدواری به آینده».

بازخوانی نظریه انتظار از منظر مقام معظم رهبری علیه السلام نشان می‌دهد انتظار حقیقی همه عوامل سه‌گانه یاد شده نشاط اجتماعی را به همراه دارد و در نتیجه جامعه منتظران حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف جامعه‌ای پویا، تلاش‌گرو و بانشاط است. از دیدگاه ایشان انتظار واقعی علاوه بر ایجاد انگیزه و تمایل برای تغییر و اصلاح جامعه پیرامونی و جهانی، سنخیت و مشارکت ذهنی میان پیروان همه ادیان، بلکه آزادگان همه جهان را موجب می‌شود و حتی مشارکت‌های عینی و عملی، مانند شرکت در انتخابات، مبارزه علیه ظلم و تلاش برای گسترش عدالت جهانی در این قالب قابل ارزیابی است. در نظریه انتظار از منظر معظم له، اعتقاد به وجود مهدی آخرالزمان و در انتظار او بودن از جهات متعددی موجب احساس رضایتمندی در زندگی می‌شود. اعتقاد به وجود حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، آثار و برکات وجودی حضرت، نگاه پدران و محبت‌آمیز حضرت از سویی و اعتقاد به ظهور ایشان و زوال ظلم و جور جهانی و تحقق عدالت در سراسر جهان، احساس رضایتمندی از زندگی را در شخص منتظر ایجاد می‌کند. تلازم امید به آینده‌ای روشن برای همه انسان‌ها با انتظار فرج نیز از ابعاد دیگر نظریه انتظار از دیدگاه ایشان است که موجب تلاش، حرکت و مبارزه می‌شود.

منابع

۱. امام علی بن الحسین علیه السلام (۱۳۷۶). *صحیفه سجادیه*، مترجم: محسن غروی‌ان و عبدالجواد ابراهیمی، قم، نشر الهادی.
۲. امینی، ابراهیم (۱۳۸۸). *دادگسترجهان*، قم، شفق.
۳. بلوردی، طیبه و بلوردی، زهیر مصطفی (پاییز ۱۳۹۱). «بررسی روحیت مشارکت جویی دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن»، مجله علمی پژوهشی جامعه شناسی ایران، ش ۳، ص ۵۷-۸۲.
۴. پایگاه اطلاع رسانی حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای: <http://farsi.khamenei.ir>
۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۴). *امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف موجود موعود*، قم، اسراء.
۶. حسینی زبیدی واسطی، سید مرتضی (۱۹۸۰). *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت، بی نا.
۷. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۹). *کتاب در مکتب جمعه*، مجموعه خطبه‌های نماز جمعه تهران.
۸. خمینی، روح الله (۱۳۶۸). *صحیفه امام*، ۲۲ جلدی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۹. _____ (۱۳۷۳). *ولایت فقیه*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۱۰. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). *لغت نامه دهخدا*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. ربانی، رسول؛ کریمی زاده اردکانی، سمیه؛ نظری، جواد و رضایی امینلویی، حسین (پاییز ۱۳۸۸). «تیین نشاط اجتماعی در بین اقوام و رابطه آن با هویت جمعی» (مطالعه موردی اقوام آذری، کرد و لر)، مطالعه جامعه‌شناسی، شماره ۴، ص ۹۵-۱۱۶.
۱۲. ربانی، رسول؛ ربانی، علی؛ عابدی، محمدرضا و گنجی، محمد (بهار ۱۳۸۶). «فرهنگ و شادی، رویکردی نظری و تجربی در زندگی روزمره سرپرستان خانوار در شهر اصفهان»، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ش ۸، ص ۴۱-۷۸.
۱۳. زمانی، مهدی (۱۳۸۷). «بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی جوانان ۲۹- ۱۵ ساله شهر همدان»، پایان‌نامه کارشناسی رشد دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
۱۴. شریف‌زاده، حکیمه سادات، میرمحمدتبار، سید احمد و عدلی‌پور، صمد (زمستان ۱۳۹۶). «بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی در ایران»، فصلنامه راهبرد فرهنگ، ش ۴۰، ص ۱۵۹-۱۸۰.
۱۵. شیخ حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ق). *وسائل الشیعه فی تحصیل مسائل الشریعه*، قم، مؤسسه آل البیت علیهم السلام.
۱۶. صدر، سید محمد (۱۳۸۱). *تاریخ الغیبه الکبری*، مترجم: حسن افتخارزاده، تهران، نیک معارف.
۱۷. صدر، محمدباقر (۱۴۱۷ق). *بحث حول المهدی*، لبنان، الغدیر.
۱۸. عباس زاده، محمد، علینزاده اقدم، محمدباقر؛ کوهی، کمال و علیپور، پروین (زمستان ۱۳۹۲). «انواع سرمایه‌ها و نقش آن‌ها در تبیین شادکامی دانشجویان»، رفاه اجتماعی، ش ۵۱، ص ۲۱۵-۲۴۴.

۱۹. عنبری، موسی (۱۳۹۱). *بررسی زمینه‌ها و راهکارهای نشاط اجتماعی در ایران*، تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). *الکافی*، محقق: علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۲۱. کیا، علی اصغر و امیری، رقیه (تابستان ۱۳۹۲). «*بررسی میزان نشاط اجتماعی و عوامل مرتبط با آن در بین شهروندان ۱۵-۶۴ ساله شهر اهواز*»، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ش ۱۵، ص ۱۳۸-۱۷۸.
۲۲. گلابی، فاطمه و اخشی، نازیلا (پاییز ۱۳۹۴). «*مشارکت اجتماعی و نشاط اجتماعی*»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۳، ص ۱۳۹-۱۶۰.
۲۳. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳). *قیام و انقلاب مهدی*، قم، صدرا.
۲۴. موسوی اصفهانی، سید محمد تقی (۱۳۸۱). *مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم*، قم، ایران نگین.
۲۵. هزارجریبی، جعفر و آستین افشان، پروانه (بهار ۱۳۸۸). «*بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی (با تأکید بر استان تهران)*»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۱، ص ۱۱۹-۱۴۶.
۲۶. هزارجریبی، جعفر و صفری شالی، رضا (تابستان ۱۳۸۹). «*بررسی مفهوم شادکامی اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن، مطالعه موردی در استان مرکزی*»، فصلنامه برنامه‌ریزی اجتماعی، ش ۳، ص ۳۱-۷۲.
۲۷. هزارجریبی، جعفر و سجاد مرادی (زمستان ۱۳۹۳). «*نشاط اجتماعی و عامل مرتبط با آن*»، فصلنامه مطالعات ملی، ش ۴، ص ۳-۲۶.

